

It is concluded that a proactive approach to discipline that involves the unity of the behavioral aspects, security and willpower of the personality, as well as the implementation of the new rules will be contribute to the discipline as moral-volitional qualities of personality.

Key words: discipline, school discipline, personality, the New Ukrainian school, the Concept of “New Ukrainian school”, a proactive approach to discipline, rules for students.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018

Т. С. Ціпан

СУТНІСТЬ І НАУКОВІ ВИЗНАЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ АКМЕОЛОГІЯ

Анотація. У статті розглядаються етапи розвитку акмеології: латентний, номінальний, інкубаційний, інституційний. Аналізуються поняття та змістовна сутність акмеології як науки про досягнення людиною найвищих вершин у життєдіяльності та самореалізації творчого потенціалу, який є основою загальнолюдських потенційних можливостей. Акцентується увага на специфіці акмеології, яка полягає в дослідженні всього життєвого та професійного шляху особистості, розгляді її одночасно психологічному і соціально-професійному аспектах. Досліджуються суспільна значущість та завданнях акмеології; характеризуються критерії значущості «акме»: суспільно, об'єктивно значущі, особистісні, індивідуальні.

Ключові слова: акмеологія, етапи, життєвий та професійний шлях людини, проблема вдосконалення людини.

Постановка проблеми. В умовах реформування вітчизняної освіти нагальною є проблема пошуку інноваційних підходів, що модернізують процеси не лише соціального, а й педагогічного характеру. При цьому ефективність інноваційних процесів підвищиться за рахунок орієнтації в цьому контексті на найвищий рівень досконалості особистості, її *акме*.

Мета статті – схарактеризувати етапи розвитку акмеології, проаналізувати її поняття та змістовну сутність, розглянути наукові позиції вчених щодо визначення ролі та місця акмеології як науки про закономірності вищих досягнень у цілісному розвитку людини.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. На сьогодні сучасними зарубіжними та вітчизняними вченими розглядаються різні аспекти акмеологічної теорії і практики. Зокрема, визначення наукового апарату акмеології: об'єкт, предмет, мета, завдання, методологічні засади (К. Альбуханова-Славська, А. Бодаєв, А. Гусев, А. Деркач, В. Зазикіна, Н. Кузьміна, Л. Лаптев, І. Семенов); соціоакмеологічна орієнтація вищої освіти (Т. Молодиченко, О. Понукалін); андрагогічні проблеми акмеології

(С. Вершловський, А. Даринський, П. Джарвіс, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, М. Ноулз, Л. Турос); досягнення найвищих результатів – професійного акме в освітніх системах (О. Анісімов, О. Бодальов, А. Деркач, О. Дубасенюк, А. Маркова); роль творчості як духовної суті самовиховання (Б. Бердяєв, В. Соловйов), самоцінності людини (М. Бахтін); аксіологічні й онтологічні параметри (В. Біблер, В. Капіца); особистість як суб'єкт власного життєвого шляху (Б. Ананьєв, С. Рубінштейн), самореалізація особистості (Д. Леонтьєв); здібності до самовдосконалення (А. Асмолов); пошук смислу життя (Б. Братусь, В. Серіков), відповідальність за свій вибір і долю (С. Бондаревська); акмеологічна культура особистості (А. Деркач, О. Селезньова); професійна компетентність як категорія акмеології (Т. Баєва, Л. Варфоломєєва, Д. Мамонт, М. Секач); акмеологічний підхід до проблеми професійного саморозвитку (В. Храпак, С. Пальчевський, Т. Ціпан).

Виклад основного матеріалу. Поняття «акмеологія» тлумачиться як: наука, що вивчає закономірності і феномени розвитку людини на ступені її зрілості й особливо при досягненні нею найвищого рівня в цьому розвитку [3]; наука про вдосконалення, корекцію та реорганізацію творчої діяльності досвідчених фахівців [6]; наука про якість людини і життя [4]; нова наукова галузь, комплекс наукових дисциплін, об'єктом вивчення яких є людина в динаміці її саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення в різноманітних життєвих сферах самореалізації [9]; наука про досягнення людиною найвищих вершин у життєдіяльності та самореалізації творчого потенціалу, який є основою загальнолюдських потенційних можливостей [7]; наука, яка виникла на перетині природничих, суспільних, гуманітарних і технічних дисциплін та вивчає феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на етапі її дорослості, особливо при досягненні нею найбільш високого рівня в цьому розвитку [12]; сукупність наук, які вивчають вершини в розвитку окремої людини і групи людей та умови їх досягнення [13]; наука про досягнення вершин духовності, «людяної» якості в людині та досконале оволодіння обраною професією. Отже, акмеологія вивчає феноменологію, закономірності і механізми розвитку людини на ступенях її зрілості (вищі форми самореалізації особистості), розглядає процеси професійного й особистісного розвитку в їх єдності, а також шляхи професійної соціалізації на основі реалізації творчого потенціалу суб'єкта діяльності. Істотного значення сучасна акмеологія набуває в управлінській, педагогічній, психотерапевтичній діяльності, де поняття «зрілість» розглядається як еталонне поєднання властивостей [14].

Акмеологія – це сучасна комплексна наука фундаментально-прикладного характеру наука, що пройшла у своєму становленні довгий шлях від утворення об'єктивних передумов виникнення до створення соціальних структур. Загальнотеоретичні основи акмеології, її наукові передумови були розроблені ще в 144 р. до н. е. Аполлодором,

представником Олександрійської школи, який розглядав максимальне вдосконалення як вершину в розвитку діяльності. При цьому під «акме» мався на увазі такий стан індивідуума, при якому досягається найвищий результат його діяльності («зірковий час»), а не процес руху до цього стану. Аполлодор, розвиваючи вчення про «акме», визначив найвищу точку розвитку як кульмінацію діяльності і ввів латинське визначення *âæµŋ* (акме) як *floruit* (цвітіння).

В античності з «акме» ототожнювався творчий, продуктивний, зрілий стан духу – стан творчого піднесення і натхнення, коли в людині прокидаються вищі сили. Досягнення філософом, правителем чи полководцем «акме» мало не менше значення, ніж дати їх народження. Наприклад, «пора розквіту акме» (сорокаріччя) Геракліта припадала на 69-у олімпіаду, тобто на 504-501 рр. до н. е.; ...Зенона – на 78-у чи 79-у олімпіаду, тобто на 60-ті рр. до н. е.; ... Протагора – на 84-у олімпіаду, тобто на 444-441 рр. до н. е.» [2].

Одне з базових акмеологічних понять про самореалізацію творчого потенціалу людини тісно пов'язане із уведенням давньогрецьким філософом Платоном поняттям «саморуху». Стародавні мислителі світу Демокріт, Сократ, Епіпур, Сенека вважали, що саморозвиток є основною метою людського життя.

Акмеологічний підхід до набуття творчої майстерності вплив у своєму трактаті «Навчання живописця» Леонардо да Вінчі. Цьому певним чином сприяла його автентична позиція в поглядах на самовизначення особистості. Вищу справедливість життя він вбачав у тому, щоб кожний займався «своєю справою», оскільки це відповідає «мудрості» природи. Уже в той час великий художник передбачав необхідність єдності фізичних і духовних субстанцій людини в процесі самореалізації власних здібностей та обдарувань.

Акмеологічне пізнання пройшло декілька етапів самоутвердження [5]:

1. *Латентний* – створення історичних, культурологічних, соціальних, філософських, наукових, практичних, педагогічних передумов виокремлення в науковому пізнанні такої сфери людинознавства, як акмеологія.

2. *Номінальний* - характеризується появою терміна «акмеологія». Саме в 20-их роках, які вирізняються як роки інтелектуального і соціального пошуку, почали розвиватися такі галузі науково-практичних знань, як еврилогія (П. Енгельмейер), ергонологія (В. Мясіщев), рефлексологія (В. Бехтерев) та акмеологія (М. Рибніков). Передумовою виникнення акмеології стали дослідження Ф. Гальтона і В. Освальда про вікові закономірності творчої діяльності, а також І. Перна, який вивчав залежність продуктивності діяльності від різних психо-біологічних чинників. До наукового вжитку поняття «акмеологія» (у перекладі з грец. «акме» – *вершина, вістря, зрілість, розквіт, найкраща пора*) вперше ввів

М. Рибніков у 1928 році, визначивши її як науку про розвиток зрілих людей.

У середині минулого століття, коли у світовій практиці посилилися тенденції до інтеграції наукових знань, з'явилися такі науки, як кібернетика, ергономіка, системотехніка, інформатика, становлення яких уможливило людству здійснити суттєвий ривок у вирішенні значної кількості проблем.

Б. Ананьєв [1] вперше обумовив потребу в новій науці, яка б об'єднала природничі, суспільні, гуманітарні напрями наукового пізнання і зосередила увагу на вивченні індивідуальних, особистісних, суб'єктодіяльнісних характеристиках фізично і психічно зрілої людини та водночас розкривала б об'єктивні і суб'єктивні умови, щоб допомогти людині найбільше проявити себе в житті. Учений поставив акмеологію поряд із педагогікою, оскільки вважав, що це наука про закономірності розвитку зрілих людей під впливом освіти чи засобами освіти. Акмеологію він розміщує в системі наук між педагогікою і геронтологією. У 1968 році вчений ставить її в систему наук, які вивчають вік і фази життя людини як індивіда та розміщує їх у такій послідовності: ембріологія людини, морфологія і фізіологія людини, педіатрія, педагогіка, акмеологія, геронтологія (наука про старіння). «Акме» він тлумачить як період активного розвитку й оволодіння повним комплексом соціальних і професійних функцій дорослої людини. Доросла людина, на його думку, не перебуває в стаціонарному стані, у неї наявні періоди підйому і спаду. Учений дійшов висновку, що в процесі розвитку дорослої людини рівень її навченості зростає, проте дещо уповільнюється швидкість інтелектуально-розумових реакцій.

3. *Інкубаційний етап.* Його початок датується виникненням концептуальної ідеї Н. Кузьміної [6] щодо необхідності констеляції досліджень акмеологічної проблематики як нової галузі людинознавства. Передумовою цього була систематизація й узагальнення, аналіз і диференціація людинознавства другої третини XX століття в працях Б. Ананьєва [1], результатом якого стала розробка програми розгортання акмеології як особливої дисципліни про шляхи досягнення вершин професіоналізму в різних галузях людської діяльності.

Упродовж означеного періоду вибудовується *типологія* акмеології (за Н. Кузьміною):

- *класична* – визначається як розділ вікової психології (Б. Ананьєв, М. Рибніков);

- *фундаментальна (базова)* – предметом якої є самореалізація творчого потенціалу зрілих людей на шляху до вершин продуктивності і професіоналізму в творчій діяльності. Це нова міждисциплінарна наука, що інтегрує знання філософії, психології, математики, педагогіки. Але, якщо в психології центральним поняттям є «відображення», то в акмеології – «творчість». Тобто в психології предметом дослідження є

види діяльності (гра, спілкування, пізнання, праця), а в акмеології – кінцевий результат, тобто продукт праці;

- *прикладна (галузева)* – розглядає шляхи досягнення людиною результату діяльності в конкретних галузях (політичній, військовій, педагогічній).

4. *Інституційний етап* пов'язаний зі створенням низки соціальних структур: акмеологічних кафедр, лабораторій у закладах вищої освіти і Міжнародній академії акмеологічних наук, на базі яких проводилися дослідження, розроблялися акмеологічні технології і здійснювалася професійна підготовка.

1926–1989 рр. – розвиток акмеологічного підходу в наукових працях М. Рибнікова, Б. Ананьєва, Н. Кузьміної, А. Бодалєва.

1989 р. – заснована Всесоюзна акмеологічна асоціація.

1991 р. – Держкомітет із науки і техніки затвердив акмеологію як нову галузь знань у системі наук про людину; науку, яка вивчала феноменологію, закономірності, механізми і способи розвитку людини на ступені її зрілості і при досягненні нею найвищого рівня в цьому розвитку.

2006 р. – на базі Київського університету імені Бориса Грінченка створено одну з перших громадських організацій, що відповідає європейській концепції освіти і науки – Всеукраїнську громадську організацію «Українська Академія Акмеологічних наук». Вона об'єднала зусилля вітчизняних науковців та фахівців у галузі педагогіки, психології, економіки, правознавства, соціології, мовознавства, управління тощо з різних регіонів країни, які досліджують різноманітні аспекти акмеологічної теорії і практики.

2010 р. – початок видавництва журналу «Акмеологія в Україні: теорія і практика».

На нинішньому етапі розвитку науки акмеологія розглядається як фундаментальна наука про вдосконалення людини, досягнення нею вищих результатів, закономірності самовдосконалення, самокорекцію, самоорганізацію, самореалізацію творчого потенціалу, який є основою загальнолюдських потенційних можливостей. Головною акмеологічною проблемою є аналіз того, як іде відбувається процес становлення та самоудосконалення людини, розвиток спроможності до різних видів діяльності, стимулювання життєвої та професійної компетентності.

Однією з найважливіших характеристик «акме» є її суспільна цінність. Людина може відчувати «акме» лише прагнучи до суспільно значущих цілей і розуміючи необхідність жити і творити заради суспільства. В акмеології означене поняття тлумачиться у двох значеннях: у вузькому – мається на увазі досягнутий людиною найвищий рівень стану здоров'я, коли її поведінка як особистості виявляється найяскравішим для неї вчинком, який має позитивне суспільне значення; у широкому – коли діяльність людини знаходить вираження в максимально можливому результаті її творчості.

Специфіка акмеології полягає в тому, що вона досліджує увесь життєвий та професійний шлях особистості, розглядає її одночасно в психологічній і соціально-професійній площині, з огляду оптимальності узгодження їх одне з одним. Акмеологія вивчає проблеми вдосконалення, корекції життєвої та професійної діяльності та виходить з того, що вершин професіоналізму й майстерності людина досягає сама, причому професійна діяльність особистості займає провідне місце в її долі.

Зважаючи на вищезначене, за критерієм значущості виокремлюють: суспільно, об'єктивно значущі «акме» – високий рівень досягнень людини, які визнані її співтовариством; особистісні «акме» – досягнення, що помітно перевищують успіхи людини, можуть бути не прийняті суспільством, але які усвідомлюються самою людиною; індивідуальні «акме» – мобілізація зусиль людини, перемога над собою.

Як зазначають закордонні та вітчизняні вчені О. Ворфоломєєва, В. Гладков, А. Деркач, В. Зазикін, Г. Коваленко, Н. Кузьміна, Л. Рибалко, Л. Служинська, С. Пальчевський та ін. мета акмеології полягає в удосконаленні особистості, допомозі в досягненні нею вершин фізичного, духовного, морального і професійного розвитку, а також гуманізація даного розвитку.

Сучасні науковці виокремлюють декілька груп основних *завдань акмеології* як сфери наукової діяльності. Зокрема, це завдання, пов'язані з науковим розкриттям феноменології акме, подальшою розробкою теоретико-методологічних засад акмеології та визначення її статусу в системі людинознавчих наук; спрямовані на вивчення загальних і окремих закономірностей досягнення «акме», виокремлення того спільного, що притаманне всім індивідам, які досягли видатних результатів як суб'єкти діяльності, і водночас аналіз особливого, притаманного конкретному виду професійної діяльності; орієнтовані на розробку акмеологічних моделей професіоналізму для різних видів суспільно корисної діяльності (педагогічної, медичної, військової тощо); спрямовані на розробку акмеологічних технологій прогресивного розвитку особистості, спільностей людей [15].

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень.

Акмеологія є напрямом наукових досліджень, у центрі якої знаходиться зріла людина, динаміка її розвитку як особистості, суб'єкта діяльності, а також закономірності розвитку людських спільнот. Нині формуються методологічні принципи, концептуальні підходи і дослідницькі стратегії, розробляються практико-орієнтовані акмеологічні технології з метою забезпечення впровадження одержаних акмеологією знань у практику соціального життя. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі внутрішніх і зовнішніх умов педагога, за яких можливо досягти «акме».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Избранные психологические труды: в 2-х т., Под ред.. А. А. Бодалева, Б. Ломова. – Т. 1. – М., 1980. – С. 71.
2. Варфоломеева О. Акмеологія як наука в інтерпретації російських дослідників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.ippo.edu.te.ua/files/na_dopomogu_vchitelju/55_akmeologija_i_ak_nauka.pdf
3. Деркач А. А., Зазыкин В. Г. Акмеология: учеб. пособие. СПб.: Питер. 2003. – 256 с.
4. Данилова Г. С. Акмеологія: сутність, ставлення, практичне втілення / Г.С.Данилова // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 1. – С.90-98.
5. Кашапов М. М. Акмеология: учебное пособие / М. М. Кашапов; Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль: ЯрГУ, 2011. – 112с.
6. Кузьмина Н. В. Предмет акмеологии. 2-е изд., испр. и доп. СПб.: политехника. – 2002. – 189 с.
7. Пальчевський С.С. Акмеологія: навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів / С. С. Пальчевський. – Київ : Кондор, 2008. – 398 с.
8. Перевозчиков В. І. Актуальні питання розвитку акмеологічної науки в Україні / В. І. Перевозчиков // Акмеологія в Україні: теорія і практика. – 2010. – № 1. – С. 14–17.
9. Служинська Л. Б. Акмеологічний підхід у процесі формування готовності майбутніх менеджерів-економістів до професійної самореалізації / Л. Б. Служинська // [Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_42). – 2012. – № 5. – С. 183-187. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_42
10. Смутьська А. В. Формування акмеологічної культури майбутніх правознавців у навчально-виховному процесі класичного університету : автореф. дис...канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / А. В. Смутьська – Харків, 2013. – 20 с.
11. Ціпан Т. С. Акмеологічний підхід в освіті та вихованні // Матеріали III-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи розвитку сучасної науки». Київ, 15-16 липня 2-17 р. Ч. І. К.: МЦНД. – 2017. - С. 38-40.
12. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Акмеологія>;
13. <http://medbib.in.ua/predmet-ponyatiyniyiy-apparat.html>;
14. <http://www.ipedahohika.com/lirefs-772-2.html>
15. http://www.acmeology.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=69

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED:

1. Ananjev B. H. Chelovek kak predmet poznaniya [Man as a Subject of Knowledge]. Izbrannyye psikhologicheskije trudy: v 2-kh t. ,Pod red. A. A. Bodaleva, B. Lomova. – T. 1. – M., 1980. – S. 71. (in Russian)
2. Varfolomieieva O. Akmeolohiia yak nauka v interpretatsii rosiiskyykh doslidnykiv [Acmeology as a Science in the Interpretation of Russian Researchers] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://old.ippo.edu.te.ua/files/na_dopomogu_vchitelju/55_akmeologija_i_ak_nauka.pdf (in Ukrainian)
3. Derkach A. A., Zazykin V. H. Akmeologija: ucheb. Posobyje [Acmeology: textbook]. SPb.: Piter. 2003.- 256 s. (in Russian)
4. Danylova H. S. Akmeolohiia: sutnist, stavlennia, praktychne vtilennia [Acmeology: Essence, Attitude, Practical Implementation] / H.S.Danylova // Pedahohika i psykholohiia. – 2009. – No 1. – S. 90-98. (in Russian)
5. Kashapov M. M. Akmeologija: uchebnoje posobije [Acmeology: textbook]/ M. M. Kashapov; Yarosl. hos. un-t ym. P. H. Demidova. – Yaroslavl: YarHU, 2011. – 112 s. (in Russian)
6. Kuzmina N. V. Predmet akmeologii [Subject of Acmeology]. 2-e izd., ispr. i dop. SPb.: polytekhnika. – 2002. – 189 s.(in Russian)
7. Palchevskiy S. S. Akmeolohiia : navch. posibn. dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Acmeology: textbook] / S.S. Palchevskiy. – Kyiv : Kondor, 2008. – 398 s. (in Ukrainian)
8. Perevozchikov V. I. Aktualni pytannia rozvytku akmeolohichnoi nauky v Ukraini [Actual Issues of the Development of Acmeological Science in Ukraine] / V. I. Perevozchikov // Akmeolohiia v Ukraini: teoriia i praktyka. – 2010. – No 1. – S. 14–17. (in Ukrainian)
9. Sluzhynska L. B. Akmeolohichniy pidkhid u protsesi formuvannia hotovnosti maibutnykh menedzheriv-ekonomistiv do profesiinoi samorealizatsii [Acmeological Approach in the Process of Formation the Readiness of Future Managers-economists to Professional Self-realization] / L.B. Sluzhynska // Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu "Ukraina". – 2012. – No 5. – S. 183-187. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhist_2012_5_42 (in Ukrainian)
10. Smul'ska A.V. Formuvannia akmeolohichnoi kultury maibutnykh pravoznavtsiv u navchalno-vykhovnomu protsesi klasychnoho universytetu : avtoref. dys...kand. ped. nauk : spets. 13.00.07 "Teoriia ta metodyka vykhovannia" [Formation of the Acmeological Culture of Future Lawyers in the Educational Process of the Classical University: author's abstract. dis ... cand. ped. sciences: special 13.00.07 "Theory and methods of education"] / A. V. Smul'ska – Kharkiv, 2013. – 20 s. (in Ukrainian)
11. Tsipan T. S. Akmeolohichniy pidkhid v osviti ta vykhovanni

[Acmeological Approach in Education] // Materialy III-yi Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii "Perspektyvy rozvytku suchasnoi nauky". Kyiv, 15-16 lyupnia 2-17 r. Ch. I. K.: MTsND. – 2017. – S. 38-40. (in Ukrainian)

12. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Akmeolohiia>;
13. <http://medbib.in.ua/predmet-ponyatiynyiy-apparat.html>;
14. <http://www.ipedahohika.com/lirefs-772-2.html>

Аннотация. В статье рассматриваются этапы развития акмеологии: латентный, номинальный, инкубационный, институционный. Проанализированы понятия и содержательная сущность акмеологии как науки о достижении человеком высочайших вершин в жизнедеятельности и самореализации творческого потенциала, который является основой общечеловеческих потенциальных возможностей. Внимание акцентировано на специфике акмеологии, которая заключается в том, что она исследует весь жизненный и профессиональный путь личности, рассматривает ее одновременно в психологической и социально-профессиональной качества; на ее общественной значимости и задачах. Охарактеризован критерии значимости «акме»: общественно объективно значимые «акме», личностные, индивидуальные.

Ключевые слова: акмеология, этапы, жизненный и профессиональный путь человека, проблема совершенствования человека.

Abstract. The article deals with the stages of development of acmeology: latent, nominal, incubation, and institutional. The concept and essence of acmeology as a science of human achievement of the highest peaks in the life and self-realization of creative potential, which is the basis of universal human potential, is analyzed. The scientific positions of scientists concerning determination of the role and place of acmeology as a science about the regularities of higher achievements in the integral development of a person are considered. The emphasis is made on the specifics of acmeology, the essence of which is on the examining of the entire life and professional way of the individual, considers it simultaneously in psychological and socio-professional quality. Social significance and tasks of the science is defined. The criteria for the significance of "acme" are described, namely: socially, objectively meaningful "acme", personal and individual.

Key words: acmeology, stages, life and professional way of the person, the problem of human perfection.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018